

Rimvydas Petrauskas

SOCIALINIAI IR ISTORIOGRAFINIAI LIETUVIŲ KILMĖS IŠ ROMĖNU TEORIJOS ASPEKTAI

Lietuvos kultūros istorijoje nedaug pasakojimų, kurie būtų šitaip atliepę visuomenės lūkesčius, kaip kilmės iš romėnų teorija¹. Tipiškas Viduramžių istoriografijos, įvairių tautų pradžią siejančios su graikų ir romėnų istorija, kūrinys, gimęs tam tikroje intelektualinėje erdvėje, iš mokslingos teorijos virto legenda, kadangi atsakė į kai kuriuos esminius kultūrinius ir socialinius klausimus. Jis atskleidė Lietuvos istorijos pradžią, susiejo ją su visuotinės istorijos įvykiais, suvaidino svarbų vaidmenį bajorijos luominėje integracijoje, suteikė universalų ginklą įvairioms politinėms polemikoms. Pagal apibrėžimą neišbaigta teorija atvėrė plačią erdvę tolesnėms interpretacijoms, turtinusioms Lietuvos istorinę mintį iki pat XIX amžiaus.

Lietuvių kilmės iš romėnų teorija yra viena iš Europos tautų etnogenetinių legendų, plačiai paplitusių nuo pat ankstyvųjų Viduramžių

¹ Svarbiausieji šiuo metu jau ganėtinai gausios romėniškos lietuvių kilmės teorijos istoriografijos darbai: Jan Jakubowski, *Studia nad stosunkami narodowościowemi na Litwie przed unią Lubelską*, Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1912; Konstantinas Avižonis, „Lietuvių kilimo iš romėnų teorija XV ir XVI a.“, in: *Praeitis*, 1940, t. 3, p. 49–72 (perspausdinta Vilniuje 1992 m.); Maria Zachara-Wawrzyńczyk, „Geneza legendy o rzymskim pochodzeniu Litwinów“, in: *Zeszyty Historyczne*, Uniwersytet Warszawski, [t.] 3, 1963, p. 5–35; Elżbieta Kulicka, „Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów i jej stosunek do mitu sarmackiego“, in: *Przegląd historyczny*, 1980, t. 71, p. 1–21; Jerzy Suchocki, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej: Aspekty polityczne i narodowe“, in: *Zapiski historyczne*, 1987, t. 52, p. 27–67; Eligijus Raila, „Palemono legenda: Istoriografinės teksto ištakos“, in: *Lietuvos istorijos studijos*, 1997, t. 4, p. 130–134; Stephen C. Rowell, „Amžinos pretenzijos, arba kaip turime skaityti elitinę literatūrą?“, in: *Seminarai*: Straipsnių rinkinys, redagavo Alvydas Jokubaitis ir Antanas Kulakauskas, Vilnius: Atviros visuomenės kolegija; Vyturys, 1998, p. 7–30; Mečislovas Jučas, „Legenda apie lietuvių kilmę iš romėnų“, in: Idem, *Lietuvos ir Lenkijos unija*: (XIV a. vid.–XIX a. pr.), Vilnius: Aidai, 2000, p. 222–241; Artūras Vasiliauskas, „Antika ir sarmatizmas“, in: *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kultūra*: Tyrinėjimai ir vaizdai, sudarė Vytautas Ališauskas [ir kt.], Vilnius : Aidai, 2001, p. 13–31; Kęstutis Gudmantas, „Apie kai kurias 1510 m. Aleksandrijos ir legendinės metraščių dalies sąsajas“, in: *Archivum Lithuanicum*, 2003, [t.] 5, p. 207–226.

iki Naujųjų laikų². Krikščioniškos Europos istoriografijoje buvo susiklosčiusi tam tikra paradigma, kuri dabartinę įvairių tautų padėtį kildino iš jų istorijos pradžios. Šiame istorinio mąstymo modelyje-schemoje nebūtinai turėjo egzistuoti graikų ar romėnų persikėlimo motyvas³, bet visur siekta savąją istoriją susieti su antikiniu ar biblijiniu pasauliu. XIV a. pabaigoje krikščionybę priėmusiai Lietuvai reikėjo atrasti savo vietą tuometinėje Europos valstybių sistemoje. Politiniai ieškojimai prasidėjo jau Vytauto laikais, tuo tarpu istoriniai jais pasekė toli gražu neiškart. Vis dėlto tautos vietą hierarchinėje sistemoje nusakanti pradžios paradigma anksčiau ar vėliau turėjo šiuos ieškojimus paskatinti. Lietuvių kilmės iš romėnų teorija ir gimė šiame lotyniškųjų Viduramžių ir ankstyvųjų Naujųjų laikų istoriografijos archetipų katilė; bandymai⁴ sieti ją su rusų metraščių tradicija neatsižvelgia į esminius tos teorijos elementus.

Istoriografijoje nemažai diskutuota dėl šios teorijos atsiradimo laiko ir funkcijų. Marijos Zacharos-Wawrzynczyk iškelta hipotezė, kad teorija atsirado dar XIV a. Vokiečių ordino brolių aplinkoje yra pagrįstai atmesta, kaip ir teorijos siejimas su žinomu Petro Dusburgiečio kronikos pasažu apie prūsų Romovę. Istoriografiją kur kas labiau paveikė dar XX a. pradžioje suformuluota Jano Jakubovvskio nuomonė, kad romėniško mito ištakų reikia ieškoti XV a. viduryje, Lenkijos ir Lietuvos politinio elito konflikto sukuriuose⁵. Iš esmės pritardamas šiai chronologijai, Jerzy's Suchocki pasiūlė kitokią politinį akstiną teorijai atsirasti. Įkvėptas savo ankstesnės studijos atradimų apie sėkmingą rusėniškos kilmės diduomenės integraciją į LDK politinę tautą⁶, jis

² Apie tai plačiau žr. Rimvydas Petrauskas, „Tautinė ir istorinė savimonė XVI a. pradžios Lietuvos metraščiuose“, in: *Metai*, 1995, nr. 11, p. 111–121.

³ Pvz., lenkiškoje ir čekiškoje tradicijoje vyravo „autochtoninis“ kilmės aiškinimas. Bandymai savo tautos pradžia aprašyti universalios istorijos rėmuose čia pastebimi tik nuo XIV a. (Norbert Kersken, „Mittelalterliche Geschichtsentwürfe in Alt- und Neueuropa“, in: *Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa: Projekte und Forschungsprobleme*, hrsg. von Jarosław Wenta, (*Studia Historiographica*, t. 1), Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 1999, p. 111–134).

⁴ Naujausias: Надежда А. Морозова, „О древнейших источниках легендарной части летописей Великого Княжества Литовского“, in: *Kalbotyra*, 1992, t. 43 (2), p. 53–59.

⁵ Jan Jakubowski, *Studya nad stosunkami*, p. 34–35. Taip pat žr.: Elżbieta Kulicka, „Legenda o rzymskim pochodzeniu Litwinów“, p. 5–7. Panašiai teorijos genezę aiškina ir K. Avižonis, ypač akcentuodamas aukštos kilmės mokytų lietuvių įnašą (Konstantinas Avižonis, „Lietuvių kilimo iš romėnų teorija“, p. 66).

⁶ Jerzy Suchocki, „Formowanie się i skład narodu politycznego w Wielkim Księstwie Litewskim późnego średniowiecza“, in: *Zapiski historyczne*, 1983, t. 48, p. 31–78.

ižvelgė šios tautos viduje bręstantį etnopolitinį konfliktą. Lietuvių kilmės iš romėnų teorija tokiu būdu buvo lietuvių kilmės diduomenės reakcija į didėjantį rusėnų svorį politinėse krašto struktūrose⁷. Ir nors Suchockis iš esmės teisingai atpažino pokyčius politinėje lietuvių tautoje, jis juos, pirma, neteisingai datavo (apie rusėniškos kilmės gimiinių įtakos augimą galima kalbėti tik nuo XVI a. antrojo ketvirčio), o, antra, hipotezė apie fundamentalius etninius prieštaravimus LDK politiniame elite apskritai neturi jokio pagrindo. Lietuvių kilmės iš romėnų teorijos teminis universalumas leidžia išvelgti joje įvairiausių politinius konfliktus⁸. Nagrinėjant ją atsietai nuo konkrečių tekstų, galima įtikinamai suformuluoti įvairiausias jos atsiradimo prielaidas. \ tai neseniai dėmesį atkreipęs Stephenas C. Rowvellas perspėjo apie pavojų skirtingus XV ir XVI a. tekstus interpretuoti vienos viską paaiškinančios teorijos rėmuose⁹.

Šiame straipsnyje lietuvių kilmės iš romėnų teorija tiriama remiantis Lietuvos metraščių tekstais, kuriuose ši teorija Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje pirmąkart buvo išplėtota. Daugelis šio tyrimo teiginių galioja tik aptariamo laikotarpio atžvilgiu. Vėlesni romėniškos teorijos variantai buvo rašomi jau pakitusiose sąlygose ir atspindi naujus kūrėjų interesus. Kai kuriuos iš jų bus proga paminėti ir šiame tyrime. Straipsnyje analizuojamas XV–XVI a. sandūroje išsikristalizuojančios lietuviškos etnogenetinės legendos 1) istoriografinis kontekstas, 2) jos socialinės prielaidos ir galiausiai 3) teorijos konstravimo metodai bei jos funkcijos. Istoriografijoje plačiai nagrinėti politiniai teorijos motyvai tik paliečiami; kaip matysime, socialinis aspektas, be kita ko, padės geriau suvokti teorijos atsiradimo chronologiją.

I

Aptariant lietuvių kilmės iš romėnų teoriją tuometinės istorinės minties požiūriu, labai svarbu ją diachroniškai ir sinchroniškai lyginti su kitų šalių pasakojimais apie tautų kilmę¹⁰. Lyginamasis tyrimas aiš-

⁷ Idem, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej“, p. 44–48.

⁸ Antai M. Jučas romėniškoje teorijoje išžiūrėjo antimaskvietišką tendenciją (Mečislovas Jučas, *Lietuvos metraščiai*, Vilnius: Vaga, 1968, p. 55–56).

⁹ Stephen C. Rowell, „Amžinos pretenzijos“, p. 8.

¹⁰ Plati Viduramžių „tautinių“ istoriografijų apžvalga: Norbert Kersken, *Geschichtsschreibung im Europa der „nationes“: Nationalgeschichtliche Gesamtdarstellungen im Mittelalter*, (*Münstersche historische Forschungen*, Bd. 8), Köln: Böhlau, 1995.

kiai parodo, kad etnogenetinių teorijų recepcija reikalavo tam tikro išsilavinimo ir komunikacijos lygio, kad tokie pasakojimai gimsta ne bajorų ar juo labiau valstiečių susibūrimuose, bet mokytų žmonių skriptoriumuose¹¹. Lietuviško mito genezės atžvilgiu istoriografijoje neretai pasitaikanti priešstata – svetimšalių ar lietuvių „produktas“ – nėra prasminga. Visiškai natūralu, kad pirmieji lietuvių kilme susidomėjo užsienio autoriai, tuometinio mokslo rėmuose ieškoję tradicijos į jų akiratį patekusiai tautai. Kadangi žinomuose šaltiniuose nieko apie tai nebuvo nerašyta, teko pasitelkti kelis istoriografijoje dominuojančius tautų kilmės aiškinimo modelius. Antai XV a. pradžioje vokiečių kronikininkas Teodorikas (Dytrikas) iš Nieheimo, beje, dalyvavęs ir Konstanco bažnytiniame Susirinkime, aprašydamas frankų ir saksų karus, nurodo, kad dalis saksų, nenorėdami paklusti frankų valdovams, iškeliavo ir įsikūrė Žemaitijoje¹². Šios žemaičių kilmės teorijos šaknys siekia XIII a. pirmoje pusėje sukurtą vad. Visuotinę Saksų kroniką, kurioje aprašytos Aleksandro Makedoniečio karių kelionės po

¹¹ Apie trojėnišką frankų ir (vėliau) prancūzų mitą: Maria Klippel, *Die Darstellung der fränkischen Trojanersage in Geschichtsschreibung und Dichtung vom Mittelalter bis zur Renaissance in Frankreich*, Marburg: Buchdruckerei Beyer und Hausknecht, 1936. Panaši XII a. viduryje Galfrido Monmutiečio surašyta britų kilmės teorija: Гальфрид Монмутский, *История бриттов. Жизнь Мерлина*, изд. подг. А.С. Бобович [и др.], Москва: Наука, 1984. Trojos idėjos europinis paplitimas: Michael Borgolte, „Europas Geschichten und Troia“, in: *Troia: Traum und Wirklichkeit*, Herausgeber Archäologisches Landesmuseum Baden-Württemberg [u. a.], [Redaktion Barbara Theune-Grosskopf], Stuttgart: Theiss, 2001, p. 190–203. Lenkiškos ir čekiškos teorijos bei jų ryšiai su universalia istoriografija: Andrzej Feliks Grabski, „Związek polskiej tradycji dziejowej z uniwersalną w historiografii polskiej do końca XIII wieku“, in: *Zeszyty naukowe Uniwersytetu Łódzkiego*, 1961, ser. I, zesz. 21, p. 25–50; František Graus, *Lebendige Vergangenheit: Überlieferung im Mittelalter und in den Vorstellungen vom Mittelalter*, Köln [u. a.]: Böhlau, 1975, p. 89–100. Apie etnogenetines legendas apskritai: Arno Borst, *Der Turmbau von Babel: Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker*, Bd. 1–4, Stuttgart: A. Hiersemann, 1957–1963; Krzysztof Pomian, *Przeszłość jako przedmiot wiary*, Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1968.

¹² Theodoricus de Nieheim, „Cronica“, in: Dietrich von Nieheim, *Historie de gestis Romanorum principum. Cronica. Gesta Karoli Magni imperatoris*, hrsg. von Katharina Colberg und Joachim Leuschner, (*Historisch-politische Schriften des Dietrich von Nieheim*, Stück 2; *Monumenta Germaniae Historica*: [Scriptores]: 500–1500, 10: *Staatsschriften des späteren Mittelalters*, Bd. 5), Stuttgart: Hiersemann, 1980, p. 172–173: *De quo multi multi sui satrape dolentes et nolentes illam fidem suscipere nec sub novis dominis militare ad remotas patrias declinauerunt, sicut de Semoytis dicitur esse factum; ir p. 283: Terra Samoytarum, alias Semigallensium nominatorum, qui, ut fertur, de antiquis Saxonibus traxerunt originem.*

jų vado mirties iki pat jų išikūrimo Saksonijoje ir Prūsijoje¹³ (ši versija vėliau kartota įvairiuose kūriniuose, pvz., Stadės analuose¹⁴). Pasitelkus Viduramžiais populiarių Aleksandro ir jo karių siužetą, pasinaudojus universaliu kelionės ir pasipriešinimo motyvu, kuris, kaip žinia, būdingas ir romėniškajai teorijai, o taip pat greičiausiai saksų ir prūsų-žemaičių prisirišimo prie pagonybės stereotipu (XIII a. aktualiūs buvo prūsai, XV a. paaiškinimo reikėjo jau žemaičiams), buvo sukurta pakankamai įtikinama dar vienos tautos kilmės versija. Be abejo, ji nieko nesako apie pačių žemaičių savimone, bet aiškiai atspindi mums čia ypač svarbų išcentrinį Viduramžių istorinio mąstymo pobūdį, kuris visą jiems žinomą pasaulį drąsiai kildino iš kelių visuotinai paplitusių „kilmei tinkamų“ siužetų.

Apie pačių lietuvių domėjimąsi savo kilme universaliosios istorijos rėmuose duomenų iki XV a. pabaigos visai nėra. Visai galimas dalykas, kad užsienyje studijavę lietuviai ir kėlė savo tautos kilmės klausimus¹⁵, tačiau vargu ar be papildomų duomenų galime implikuoti betarpišką jų mokslinių interesų ryšį su LDK visuomene. Jano Długošo¹⁶, Pilypo Kalimacho¹⁷, iš dalies ir Laoniko Chalkokondilo¹⁸ tekstai nieko

¹³ „Sächsische Weltchronik“, in: [Sächsische Weltchronik. Eberhards Reimchronik von Gandersheim. Braunschweigische Reimchronik. Chronik des Stiftes S. Simon und Judas in Goslar. Holsteinische Reimchronik, hrsg. von Ludwig Weiland], (Monumenta Germaniae Historica: Scriptores, Bd. 8, Deutsche Chroniken und andere Geschichtsbücher des Mittelalters, Bd. 2), Hannoverae: Hahn, 1877, p. 78, taip pat p. 259 (kiek vėlesniame fragmente apie saksų kilme).

¹⁴ Albertus Stadensis, *Annales Stadenses*, edente Io. M. Lappenberg, (Monumenta Germaniae Historica: Scriptores, Bd. 16), Hannoverae, 1859, p. 311.

¹⁵ Istoriografijoje eksploatuojamas magistro Vincento (vad. Kadlubeko) kroniką įsigijusio Krokuvos universiteto bakalauro Stanislovo iš Lietuvos atvejis yra įdomus, bet toli siekiančioms išvadoms perdėm lakoniškas (Jerzy Ochmański, „Najdawniejsze księgozbiory na Litwie od końca XIV do połowy XVI wieku“, in: *Europa Orientalis: Polska i jej wschodni sąsiedzi od Średniowiecza po Współczesność: Studia i materiały ofiarowane Profesorowi Stanisławowi Alexandrowiczowi w 65 rocznicę urodzin*, redakcja naukowa: Zbigniew Karpus [i in.], Toruń: Wydawnictwo Mikołaja Kopernika, 1996, p. 76).

¹⁶ Jan Długosz, *Joannis Długossii senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, cura Alexandri Przędziecki edita, t. 3: *Historiae Polonicae*, Cracoviae: , 1876, p. 470–475.

¹⁷ Juozas Tumelis, „Pilypo Kalimacho žinios apie lietuvių kilme“, in: *Lietuvos istorijos metraštis 1985*, Vilnius: Mokslas, 1986, p. 94–100.

¹⁸ „Aus dem Geschichtswerk Laonikos Chalkokondyles“, in: *Europa im 15. Jahrhundert von Byzantinern gesehen*, (Byzantinische Geschichtsschreiber, Bd. 2), Graz: Verlag Styria, [1954], p. 33–34. Tiesa, Bizantijos autorius nekalba apie lietuvių kilme, bet pastebi, kad lietuvių papročiai ir gyvenimo būdas panašūs į romėnų, tuo tarpu žemaičių – į senovės graikų.

nesako apie neva jau egzistuojančios legendos poveikio jėgą, bet liudija pačių kūrėjų ir jų mokytos aplinkos norą atrasti lietuviams vieta visuotinėje istorijoje. Istoriografijoje tebeklaidžiojanti hipotezė, kad Dlugošui romėnišką lietuvių kilmės teoriją galėjo atskleisti lietuviai (minimas net Dlugošui žinomas „mokytas lietuvis Jurgis Butrimas“ ar Krokuvoje studijavę Giedraičiai) nėra nei kuo nors paremta, nei pagaliau reikalinga¹⁹. Tariamasis Dlugošo antilietuviškumas nieko nesako apie lietuvišką jo žinių kilmę²⁰, o kalbėdamas apie Jurgio Butrimo *ingenium et prudentia*²¹, lenkų kronikininkas greičiausiai turėjo omeny ne mokytumą, kuris XV a. lietuvių didikui buvo dar gana svetimas, bet riterišką lavinimąsi. Šia prasme situacija pradeda keistis XV–XVI a. sandūroje. Būtent tuo metu padažnėja kilmingų lietuvių kelionės (taip pat ir studijų tikslais) į užsienio kraštus²². Tarp tokių kelionių išsiskiria vėlgi kaip tik tuo metu populiarėjančios piligriminės kelionės į Romą. Iš mažiau žinomų ankstyvųjų kelionių galima būtų paminėti Kijevo vaivados Jurgio Pacevičiaus ir grupės jo aplinkos dvasininkų bei bajorų 1495 m. piligrimystę į Romą, kurios metu atvykėliai, be kita ko, įsirašė į Šv. Dvasios broliją²³. Taip pat šia amžių sandūra datuojamas ir domėjimosi istoriniais veikalais intensyvėjimas – Hartmano Šedelio, Vernerio Rolevinko, Jokūbo Pilypo Forestos Bergamiečio istorinių kompendiumų paplitimas, „istorinių“ romanų vertimai (*Aleksandrija*)²⁴. Greičiausiai tuomet, t. y. XVI a. pradžioje, ir buvo pastebėtos lietuvių kildinimo teorijos (jų, kaip nurodo Kalimachas, būta įvairių). Lietuvoje jos nebuvo nurašytos ar kaip kitaip panaudotos, perimtas buvo į tautos pradžią orientuoto istorinio mąstymo modelis.

¹⁹ Į šią aplinkybę blaiviai žvelgia S. C. Rowell, „Amžinos pretenzijos“, p. 18, ir A. Vasiliauskas, „Antika ir sarmatizmas“, p. 13–14.

²⁰ Konstantinas Avižonis, „Lietuvių kilimo iš romėnų teorija“, p. 65–66; Jerzy Suchocki, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej“, p. 36–37. Suchockio įsitikinimu, tik Dlugošo kaip istoriko sąžinė neleido jam nutylėti lietuviams palankios legendos.

²¹ Jan Długosz, *Joannis Długossii senioris canonici Cracoviensis opera omnia*, cura Alexandri Przedziecki edita, t. 4: *Historiae Polonicae*, Cracoviae, 1877, p. 482.

²² Istoriografijai būdinga perdėti Lietuvos diduomenės išsilavinimo lygį. Didikų studijų kelionės XV a. dar labai retas reiškinys. Kai kurių Goštautu, Kešgailių ir kitų giminių atstovų įrašymas į Krokuvos universiteto knygas susijęs ne su studijomis, o su religine atminimo (*memoria*) kultūra.

²³ Žr.: Rimvydas Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a.*: Sudėtis-struktūra-valdžia, Vilnius: Aidai, 2003, p. 139, 281.

²⁴ Kęstutis Gudmantas, „Apie kai kurias 1510 m. *Aleksandrijos* ir legendinės metraščių dalies sąsajas“, p. 207–226.

Jo adaptavimo ir kūrimo ženklai – Vidurinis ir Platusis Lietuvos metraščių sąvadais²⁵.

II

Po Lietuvos krikšto į Europos kilmingųjų gretas įsiliejantys, jų gyvenimo formas ir papročius (herbai, kelionės, riterių idėja) perimančys, įvairialypius komunikacinius ryšius plėtojantys lietuvių didikai ilgainiui turėjo pajusti priklausą platesniam kilmingųjų pasauliui. Pereidami prie teorijos atsiradimo socialinių sąlygų problemos, iš pradžių konstatuokime, kad lietuvių kildinimas iš romėnų (bent jau metraštiniam variante) yra ne tik etnogenetinė, bet ir luomo genezės teorija, ir kad Europoje tokio pobūdžio apibendrinančios bajorų kilmės legendos plito per visus vėlyvuosius Viduramžius. Jei iš pradžių vyravo bajorų giminystės su Karoliu Didžiuoju ar saksų vadu Vidukindu motyvai, tai XV a., ir ypač vokiškuose kraštuose, taip pagausėjo antikinės kilmės legendų, kad kai kuriose kronikose buvo tiesiog teigiama, kad visa vokiečių bajorija yra kilusi iš Trojos karių arba iš Romos senatorių (juolab, kaip žinia, šios dvi teorijos viena kitai neprieštaravo)²⁶.

Šis europinės bajorijos kontekstas Lietuvą pasiekė tuo metu, kai joje vyko svarbūs socialiniai procesai, o visų pirma pokyčiai lietuvių diduomenėje²⁷. Šių procesų chronologija atitinka jau pastebėtus pirmuosius susidomėjimo tautos kilme pėdsakus ir padeda suvokti, kodėl tokio pobūdžio pasakojimai tarp lietuvių didikų negalėjo paplisti, tarkim, Vytauto laikais ar net XV a. viduryje. Mat XV a. antroje pusėje–XVI a. pradžioje keitėsi diduomenės giminės samprata. Šios transformacijos pagrindinis požymis buvo ryškėjanti tendencija akcentuo-

²⁵ Полное собрание русских летописей, т.35: Летописи белорусско-литовские, Москва: Наука, 1980, p. 128–132, 145–151, 173–179, 214–220 (Viduriniojo sąvado tekstai; toliau šiame straipsnyje bus minimas kaip ИСРЛ); Lietuvos metraštis: Bychovo kronika, vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė Rimantas Jasas, Vilnius: Vaga, 1971 (Platusis sąvadas).

²⁶ Gerd Althoff, „Genealogische und andere Fiktionen in mittelalterlicher Historiographie“, in: Fälschungen im Mittelalter: Internationaler Kongress der Monumenta Germaniae Historica, München, 16.–19. September 1986, Bd. 1: Kongressdaten und Festvorträge. Literatur und Fälschung, Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1988, p. 421; Jörn Garber, „Trojaner – Römer – Franken – Deutsche: „nationale“ Abstammungstheorien im Vorfeld der Nationalstaatsbildung“, in: Nation und Literatur im Europa der frühen Neuzeit: Akten des I. Internationalen Osnabrücker Kongresses zur Kulturgeschichte der Frühen Neuzeit, hrsg. von Klaus Garber, Tübingen: M. Niemeyer, 1989, p. 108–163.

²⁷ Apie tai plačiau: Rimvydas Petrauskas, Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a., p. 103–152.

ti į praeitį orientuotą vyrišką paveldėjimo liniją, o tai galėjo užtikrinti tik gimstanti istorinė ir genealoginė savimonė. Ankstyvojoje monarchijoje asmens saugumą ir giminės socialinės padėties stabilumą garantavo platus įvairaus pobūdžio giminių ryšių tinklas, neišvengiamai kintantis kiekvienoje naujojoje kartoje. Po krikšto pasikeitus politinei ir socialinei šalies struktūrai, yrant plačių giminių organizacijai, atsiranda naujas siekis pretenzijas į valdžią grįsti giminės se- numu, kitais žodžiais tariant, siekiama kaip galima toliau į praeitį nu- vesti tiesią vyrišką giminės paveldėjimo liniją. Deja, ankstesnių kartu gimininė sąmonė šios užduoties niekaip nepalengvino. Pirmosios ori- ginalios lietuvių diduomenės genealogijos žinomos iš XVI a.²⁸, o jų duomenys nesiekia toliau XIV–XV a. sandūros. Be to, verta pastebėti, kad net ir šimtmečio nesiekiantys faktai žodinės tradicijos labai iškrai- pomi, o tiksliausi būdavo paremti Bažnyčios ar giminės išde saugo- mais rašytiniais žemėvaldos dokumentais. Žodinės tradicijos formo- mis funkcionuojanti kultūrinė atmintis galėjo turėti įvairių funkcijų, tačiau istorinių žinių apie asmenį perdavimo tarp jų nebuvo²⁹. Galima turbūt įvairiai traktuoti šį „trumpas atminties“ fenomeną, tačiau iš vis- ko sprendžiant jis, be kita ko, rodo, kad ankstesniais laikais tiesiog nebūta poreikio tiksliai atminti genealogines jungtis. Žinoma, vienas ar kitas vardas giminės atmintyje galėjo kurį laiką išlikti (kaip kad Astikų Sirputis ir Viršulis ar Kęsgailų Rėkutis), bet jis paprastai nebu- vo siejamas su jokia konkrečia istorija, o greičiau tik liudijo kažkokį giminei lemtingą įvykį. Jei daugiau mažiau vientisą didžiųjų kunigaikš- čių grandinę, pasitelkę kitų kraštų šaltinius, metraštininkai dar galėjo sukurti, tai didikų giminių atžvilgiu tokia užduotis buvo aiškiai per sudėtinga. Bet to ir nereikėjo: pakako praeityje „atrasti“ vieną asmenį, bet užtat patį svarbiausią – giminės pradininką: Grumbio sūnų Goš- tautą, Eikšio Davainą ir Graužio Manvydą³⁰.

²⁸ Viena seniausių žinomų yra Kontauto ir jo žemių paveldėtojų genealogija (saugo- ma Lietuvos Mokslų Akademijos bibliotekos Rankraščių skyriuje, F 256–3637). Plg. Ed- mundo Rimšos paskelbtą XVI a. antrosios pusės genealogiją, kurios struktūroje taip pat dominuoja žemėvaldos linija (E. Rimšos rec. kn.: Krzysztof Pietkiewicz, *Kieżgajłowię i ich latyfundiów do połowy XVI wieku: Ze studiów nad rozwojem własności ziemskiej w Wielkim Księstwie Litewskim w Średniowieczu*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 1982, in: *Lietuvos istorijos metraštis 1984*, Vilnius: Mokslas, 1985, p. 102, išn. 9).

²⁹ Plg. vienos tradicijos analizę: Rimvydas Petrauskas, „Užmirštas karalius: Mindaug- as LDK visuomenės savimonėje XIV a. pabaigoje–XVI a.“, in: *Naujasis Židinys-Aidai*, 2004, nr. 3, p. 90–95.

³⁰ *ИСПИ*, t. 35, p. 129, 147, 174, 215; *Lietuvos metraštis*: Bychovco kronika, p. 47.

Tačiau ši besikeičianti giminės samprata nėra vienintelė socialinė romėniškos kilmės teorijos prielaida. Lemiamas buvo kito tuo pat metu vykstančio proceso poveikis kilmingųjų mąstysenai. XV a. antroje pusėje ankstesnę tarpusavyje konkuruojančių didikų grupių įvairovę pamažu keitė priklausymo vienai brolijai, vienam kilmingųjų luomui suvokimas³¹. Be abejo, konkurencija tarp įvairių giminių neišnyko, tačiau ji vyko jau esant naujai luominei diduomenės savimonei. Bajorų giminės garbingos kilmės motyvą papildė bajorijos luomo kilmės idėja. Taip susidarė sąlygos teorijai apie bendras bajorijos šaknis. Besikuriančiai politinei bendrijai reikėjo identiteto, o tam geriausiai tiko bendro likimo idėja. Beliko sukonstruoti pasakojimą.

III

Čia aptarti dalykai iš dalies parodo, kodėl tokio tipo teorija atsirado ir kodėl ji atsirado tam tikru metu, tačiau jie dar nieko nepasako, kaip buvo įmanoma tai padaryti. Teorijos konstravimo metodo požiūriu svarbiausia yra tai, kad LDK autoriai iš Viduramžių kronikinių perėmė istorinio pasakojimo kūrimo ir plėtojimo technologiją³². Laikai, kurių nesiekė ribota žmonių atmintis, bet kurie sudarė tuometinių istorinių kūrinių konceptualų pagrindą, aprašomi remiantis istoriniais šaltiniais. Tačiau tuometinė tiesos ir istorinio fakto samprata leido „konkretinti“ numanomą istorinę raidą³³. Pagrindinis mechanizmas – dabarties realijų (nesunkiai atpažįstamų politinių ir socialinių detalių) perkėlimas į praeitį ir jų susiejimas su įvykiais iš visuotinės istorijos.

³¹ Plačiau žr.: R. Petrauskas, *Lietuvos diduomenė XIV a. pabaigoje–XV a.*, p. 188–195.

³² Apie tai žr.: Franz-Josef Schmale, *Funktion und Formen mittelalterlicher Geschichtsschreibung: Eine Einführung*, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1985; Hans-Werner Goetz, „Von der *res gesta* zur *narratio rerum gestarum*: Anmerkungen zu Methoden und Hilfswissenschaften des mittelalterlichen Geschichtsschreibers“, in: *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1989, t. 67, p. 695–713; Gert Melville, „Kompilation, Fiktion und Diskurs: Aspekte zur heuristischen Methode der mittelalterlichen Geschichtsschreibung“, in: *Theorie der Geschichte: Beiträge zur Historik*, Bd. 5: *Historische Methode*, herausgegeben von Christian Meier und Jörn Rüsen, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988, p. 133–153; Bernard Guenée, *История и историческая культура средневекового Запада*, Бернар Гене, перевод с французского Е.В. Баевской и Э.М. Береговской, Москва: Языки славянской культуры, 2002.

³³ Plg. Horst Fuhrmann, „Die Fälschung im Mittelalter: Überlieferungen zum mittelalterlichen Wahrheitsbegriff“, in: *Historische Zeitschrift*, 1963, Bd. 197, p. 529–554.

XV–XVI a. pradžioje, t. y. legendos apie romėniškąją lietuvių kilmę atsiradimo metu, panašios romėniškos teorijos buvo paplitusios įvairiuose kraštuose. Šių teorijų įtaka galima išvelgti ir lietuviškajame pasakojime. Hohencolernų dinastai, o tarp jų buvo ir Brandenburgo markgrafai, taigi ir paskutinysis Vokiečių ordino magistras Prūsijoje bei Žygimanto Senojo sūnėnas Albertas Hohencolernas, save laikė Romos didikų Kolonų giminaičiais³⁴. Iš tos pačios senovės Romos senatorių Kolonų (Kolumnų, *de Columnna*) giminės save kildino pati galingiausia XVI a. pradžios Europos dinastija – Habsburgai³⁵. Tiesa, apie jos kilmę tuo metu buvo sukurtos net kelios alternatyvios teorijos, ir „Kolonų teorija“ – o tai visai nenuostabu – ilgainiui buvo atmesta³⁶. Marko ir Bergo grafai kildinomi iš kitos romėniškos giminės – Orsinių (*de Ursinorum* [gente, familia]). Prisiminkime, kad lietuviškoje teorijoje tarp kartu su Palemonu atvykusių patricijų minimi Kolonų (Stulpų) ir Ursinų (Meškos) atstovai³⁷. Vėlgiai reikia kalbėti ne tiek apie betarpišką tekstinę įtaką, kiek apie tam tikrą tuometinėje historiografijoje jau susiklosčiusių kilmės aiškinimo schemų sklaidą. Jas susiejus su kai kuriais lietuviškomis realijomis (Gediminaičių Stulpais, Žemaičių Meška, Alšėniškių Kentauru), atsižvelgus į Hohencolernų ir Jogailaičių giminystę (kad ir į visai kito pobūdžio), teorijos „patikimumas“ buvo garantuotas. Tiesa, teorijos konstravimą galėjo paveikti ir tiesioginiai kontaktai, pvz., pažintis su 1517 m. kovo mėnesį Žygimanto Senojo ir Bonos Sforcos vedybų rengimo proga Vilniuje apsilankiusiu pasiuntiniu iš Bario Chrizostomu Kolona (Crisostomo Columna)³⁸ arba po metų būsimą

³⁴ Erwin Hermann, „Genealogie und Phantasie: zu den Abstammungsfabeln der Hohenzollern seit dem 15. Jahrhundert“, in: *Archiv für Geschichte von Oberfranken*, 1982, Bd. 62, p. 53–61.

³⁵ Alphons Lhotsky, „Apis Colonna: Fabeln und Theorien über die Abkunft der Habsburger“, in: Idem, *Aufsätze und Vorträge*, Bd. 2: *Das Haus Habsburg*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 1971, p. 7–102.

³⁶ Apie Habsburgų kilmės aiškinimus Viduramžiais ir ankstyvaisiais Naujaisiais laikais: Gerd Althoff, „Studien zur habsburgischen Merowingersage“, in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1979, Bd. 87, p. 71–100; Jan-Dirk Müller, *Gedechtnus: Literatur und Hofgesellschaft um Maximilian I., München: W. Fink*, 1982, p. 55 ir toliau.

³⁷ Šios giminės minimos jau ankstyviausiame metraštinės legendos užrašyme – vad. Krasinskio nuoraše (*ИІСРЛ*, t. 35, p. 128): *Колумны, Ургы* (pastarasis žodis – neabejotinai perrašinėtojų iškreiptas *Урсины*, plg. tolesniame to paties nuorašo tekste – *Врсином* bei rašyba kitame nuoraše, *ibidem*, p. 129, 214).

³⁸ „Sigismunds von Herberstein Selbstbiographie“, hrsg. von Th. G. von Karajan, in: *Fontes rerum Austriacarum, Erste Abtheilung: Scriptorum=Österreichische Geschichtsquellen*,

karalienę į Krokuvą atlydėjusiu kitu šios įtakingos Romos aristokratų giminės atstovu Prosperu Kolona (Prospero Columna)³⁹. Suprantama, kad Žygimanto ir Bonos Sforcos vedybų išvakarėse augo domėjimasis Italija, jos įtakingiausiomis giminėmis. Apie XII a. vidurį istoriniuose šaltiniuose pasirodantys Kolonos ir Orsiniai vėlyvaisiais Viduramžiais dominavo Romos politinėje scenoje⁴⁰. Ši aplinkybė paaiškina jų populiarumą europinės bajorijos kilmės aiškinimo siužetuose.

Romėniška lietuvių kilmės teorija – kaip ji užfiksuota metraščiuose – atspindi XVI a. pradžios Lietuvos ponijos pasaulėžiūrą, kuri tuo metu buvo užsiėmusi savo valdžios lietuvių visuomenėje įtvirtinimu⁴¹. Viena tokio įtvirtinimo sąlygų – kuo giliau į praeitį nukelti šios valdžios egzistavimą ir atskirų giminių istoriją. Mat tuometiniu požiūriu teisėta yra tik tai, kas turi pradžią, tradiciją. Šaltiniuose nesurasta pradžia gali būti sukurta, tačiau šis fiktyvumas turi likti nepastebėtas. Tai buvo daroma perkeltiant dabarties realijas į praeitį, ir šis mūsų akimis anachronistiškas judesys istoriškai pagrįsdavo egzistuojančius san-

Erste Abteilung: *Scriptores: Johannes Tichtel's Tagebuch*, Kaiserliche Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, Historische Kommission, Wien: Kaiserlich-Königliche Hof- und Staatsdruckerei, 1855, p. 113. Tuo metu Vilniuje turbūt ilgesnį laiką buvo ir karalius bei didikai (tarp jų ir Polocko vaivada Albertas Goštautas). Apie tai byloja, pvz., 1517 02 18 Žygimanto donacija (Vilniuje) Albertui Goštautui (*Lietuvos Metrika*: (1380–1584), Užrašymų knyga 1, [parengė: Algirdas Baliulis ir Romualdas Firkočiūsis], Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1998, nr. 257); kiti dokumentai Goštautui – 1517 03 07 ir 04 08 (*ibidem*, nr. 467; *Lietuvos Metrika*: (1511–1518), Užrašymų knyga 9, parengė Krzysztof Pietkiewicz, Vilnius: Žara, 2002, nr. 661).

³⁹ Prosperas Kolona 1518 m. iš Italijos Boną lydėjo į Lenkiją. Žr. 1518 m. kelis kovo mėnesi rašytus karaliaus Žygimanto laiškus *Prospero Columne (Acta Tomiciana: Epistolarum, legationum, responsorum, actionum et rerum gestarum serenissimi principis Sigismundi Primi Regis Poloniae, Magni Ducis Lithuaniae per Stanislaum Gorski canonicum Cracoviensem et Plocensem collectarum*, t. 4: A.D. 1516–1518, Posnaniae: Sumptibus Bibliothecae Kornicensis, 1855, p. 269, 270); taip pat 1518 03 30 iš Olomouco rašytą Prospero Kolonos laišką Žygimantui (*ibidem*, p. 270). Prosperas Kolona su gausia palyda dalyvavo Bonos karūnacijos iškilmėse (*ibidem*, p. 308); ten perskaitytas „Oratio ad Proserum Columensem“ (*ibidem*, p. 316–317).

⁴⁰ Fiorella Simoni Balis-Crema, „Colonna“, in: *Lexikon des Mittelalters*, Bd. 3, Lfg. 1: *Codex Wintoniensis-Corbie*, München: Artemis Verlag, 1984, sk. 52–54; Franca Allegrezza, „Orsini“, in: *ibidem*, Bd. 6, Lfg. 7: *Odal-Otto*, München: Artemis Verlag, 1993, sk. 1477–1480.

⁴¹ Būčiau linkęs, kaip tai darė jau Rimantas Jasas, ankstyviausią metraščio legendinės dalies tekstą, užfiksuotą Krasinskio nuoraše, datuoti paskutiniaisiais XVI a. antrojo dešimtmečio metais (R. Jasas, „Bychovco kronika ir jos kilmė“, in: *Lietuvos metraštis: Bychovco kronika*, p. 26–38). ši datavimą svariais argumentais papildė Kęstučio Gudmanto tyrimas (K. Gudmantas, „Apie kai kurias 1510 m. Aleksandrijos ir legendinės metraščių dalies sąsajas“, p. 223–224).

tykius. Teisę į valdžią garantavo protėvių sukurta ir perduota padėtis, ir šis paveldas tapdavo skiriamąja socialine linija. Todėl legendinėje metraščių dalyje pradeda veikti Goštautai, Manvydai, Davainos, Alšėniškiai, Giedraičiai, jau tada metraštininkų žiniomis valdę kaip tik tas teritorijas, kurios jiems priklausė XV–XVI a. Jei Jonas Goštautas XV a. buvo Vilniaus vaivada, o jo anūkas Albertas galbūt dar tikėjosi juo tapti, tai visiškai „teisėta“ buvo manyti, kad jų protėvis Petras Goštautas šias pareigas galėjo vykdyti Algirdo laikais (vienalaikiuose šaltiniuose minimas tik Veliuonos seniūnas Goštautas, aišku, neturėjęs krikščioniško Petro vardo⁴²). Eišiškes kadaise valdė Davainų protėvis; XVI a. seniūnai – jo palikuonys. Daugmaž patikima didikų istorija metraštyje prasideda nuo XIV a. pabaigos. Bet ir šioje „istorinėje“ metraščių dalyje kai kurių šaltinių (pvz., pranciškonų kankinių tradicijos) perduota istorija papildoma tuometinei tiesos sampratai neprieštaraujanciais pasakojimais. Taigi kokio nors ypatingo metodologinio skirtumo rašant „legendinę“ ir „istorinę“ dalis nebūta.

Grįžtant prie socialinių romėniškosios teorijos aspektų atkreiptinas dėmesys dar ir į tai, kad legendinėje metraščių dalyje beveik nėra vardų, kuriuos būtų galima paaiškinti žodine tradicija. Vieni jų perimti iš kitų šaltinių (pvz., kunigaikščių vardai iš rusų Ipatijaus metraščio), kiti sukurti iš toponimų (pvz., Griaužys iš Griaužiškių, Alšys iš Alšėnų ir t.t.). Šioje praktikoje galima išvelgti tuometinių sociokultūrinių procesų prefiguraciją, t. y. kaip tik XV–XVI a. sandūroje tarp didikų plintantį paprotį vadintis pagal pagrindinę valdą (taip atsirado Dubrovickių, Dorohostaiskių, Kostevičių ir kai kurių kitų giminių vardai). Kitas tuometinės socialinės tendencijos motyvas, radęs atgarsį visame pasakojime – paveldėjimo viena linija akcentas: sūnų paprastai susilaukia vienas iš brolių, o kiti miršta bevaikiai – *без плоды*⁴³. Svarbus ir legendinės dalies „istorinės geografijos“ žemėlapis: keliaudami ir kurdami naujus miestus bei pilis nuo Jurbarko iki Palenkės⁴⁴, legendiniai lietuvių kunigaikščiai nužymi tą teritoriją, kurios integralumo išsaugojimu Lietuvos didikai taip rūpinasi nuo XV a. vidurio⁴⁵. Legendinėje

⁴² Rimvydas Petrauskas, „Vytauto laikų didikų kilmė“, in: *Lituanistica*, 2000, t. 1–2, p. 18.

⁴³ *ИСПИ*, t. 35, p. 128 ir kt. Tiesa, toks dėstymas patogus ir teksto konstravimo požiūriu.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 129 ir kt.

⁴⁵ Bronius Dundulis, *Lietuvos kova dėl valstybinio savarankiškumo XV amžiuje*, 2–asis papild. leid., Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1993.

dalyje prefiguruojama ir krikščioniška atminimo (*memoria*) tradicija: jau nuo Šventaragio laikų didieji kunigaikščiai ir „žymiausieji bajo-rai“ laidojami (jų kūnai deginami) toje vietoje, kurioje vėliau iškilus Vilniaus katedra – valdovų ir kai kurių didikų giminų nekropolis⁴⁶.

Ir pagaliau pats netikėčiausias, net užslėptas ir galbūt tik „ateities vartojimui“ skirtas motyvas – karališkos ir diduomenės valdžios gre- tinimo bandymas. Juk susiejus skirtingas metraščio vietas aiškėja, nors niekur tiesiogiai taip ir nesakoma, kad iš tos pačios Kolumnų (Stulpų) giminės yra kilę tiek Goštautai, tiek dabartiniai valdovai – Gediminai- čiai⁴⁷, kurių pirmas žinomas valdovas – Vytenis – pats kadaise buvęs didžiojo kunigaikščio Traidenio maršalka⁴⁸. Romėnišką kilmės teoriją nediferencijuotai analizuojantys ir skirtingose aplinkybėse užrašytus tekstus suplakantys tyrinėtojai neretai pernelyg kategoriškai apibend- rina, kad teorijos paskirtis buvo įrodyti valdančios Jogailaičių dinasti- jos kilmę iš Romos imperatorių giminaičio Palemono⁴⁹. Lietuvos met- raščių autorių ir užsakovų intencija, regis, buvo kiek kita. Jiems išties rūpėjo nurodyti nepertraukiamą didikų kunigaikščių seką nuo Pale- mono, tačiau svarbus buvo ne tiek valdovų giminės kraujo tęstinumas, kiek didžiojo kunigaikščio institucijos kontinuitetas. Legendinėje met- raščių dalyje aprašoma Palemono, Kentauro ir Stulpų dinastijų kaita sukūrė transpersonalinį kunigaikštiškos valdžios vaizdinį, kuomet vienos valdovų giminės užgesimas nepertraukdavo istorijos tolydžios eigos⁵⁰. Beje, karališkos valdžios apologetas Augustinas Rotundas, ra- šęs XVI a. antroje pusėje, aiškiai pastebėjęs šiuos genealoginius įtrūkius valdovų grandinėje, metraščių žinias „pataisė“. Jis papildė metraštinę Kolumnų tradiciją, nurodydamas, kad ir Vytenis buvo kilęs iš Pale- mono (arba, kaip jis dar vadino, Libono) kunigaikštiškos giminės⁵¹.

⁴⁶ ПСРЛ, t. 35, p. 131, 149 (всех князей литовских и знаменитых бояр сожжено).

⁴⁷ *Ibidem*, p. 146–147, 151; *Lietuvos metraštis*: Bychovco kronika, p. 46–47, 66.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 151; *Lietuvos metraštis*: Bychovco kronika, p. 66. Tekste nedviprasmiškai nurodoma, kad naujos dinastijos valdovą išrinko ponai.

⁴⁹ Pz., Jerzy Suchocki, „Geneza litewskiej legendy etnogenetycznej“, s. 45 (charak- teringa, kad autorius remiasi ne metraščių tekstu, bet „Lenko pasikalbėjimu su Lietu- viu“).

⁵⁰ Tiesa, svarbu pastebėti, kad tokia samprata neprieštaravo besąlygiškam Gedimi- naičių dinastijos kunigaikščių pripažinimui prigimtiniais, tėvoniniais LDK valdovais (žr., pavyzdžiui, gausius Alberto Goštauto ištikimybės dinastijai išpažinimus jo pole- miniuose ir panegiriniuose tekstuose, žr.: *Šešioliktojo amžiaus raštija*, (*Senoji Lietuvos lite- ratūra*, kn. 5), Vilnius, 2000, p. 32, 56 ir kt.

⁵¹ Augustinas Rotundas, „Trumpa Lietuvos kunigaikščių istorija“, in: *Šešioliktojo am- žiaus raštija*, p. 302 (*Fuisse autem eum [Vytenis] ex Palemonia seu Libonia Columnensium*

Tuo tarpu Jogailaičių kildinimas iš senatoriškos didikų Kolonų dinas-
tijos turbūt yra tam tikra metraščių autorių politinė aliuzija. Tą patį
galima pasakyti ir apie keturių „aukščiausių“ ponų giminių (Kolum-
nų-Stulpu, Kentauro, Rožės, Ursinų-Meškos) išskyrimą⁵², kuris ypač
krinta į akis lyginant su vėlesniu didikų ir bajorų kilmę niveliuojančiu
Motiejaus Strykovskio tekstu. Savo kronikoje Strykovskis ekspliciti-
tiškai tvirtina, kad iš minėtų keturių su Palemonu atvykusių giminių
kilo ne tik kelios didikų giminės, bet ir visa Ašmenos, Griaužiškių ir
Eišiškių pavietų bajorija⁵³.

Tokios metraščių autorių tendencijos nestebins prisiminus kai ku-
riuos faktus iš vieno LDK diduomenės lyderių ir naujosios metraščių
redakcijos iniciatoriaus⁵⁴ Alberto Goštauto biografijos. Šios teorijos už-
rašymo metu jis stovėjo savo būsimos didžios karjeros išvakarėse.
1519 m. jis gavo pirmąją aukštą – Trakų vaivados – pareigybę⁵⁵. Al-
berto Goštauto intencijas savo padėtį išreikšti simboliniais ir ideologi-
niais ženklais atskleidžia 1522 m. sinchroniškai su Vilniaus vaivados
ir LDK kanclerio titulu iš karaliaus Žygimanto Senojo išsirūpinta tik
valdovams priklausanti privilegija antspauduoti raudonu vašku⁵⁶. O
jo siekį pabrėžti giminės išskirtinumą ir atsispirti iš Lenkijos plintan-
čiai bajorijos lygybės idėjai – 1529 m. popiežiaus Klemenso VII, o

stirpe prognatum). Išsamiau Vytenio ryšys su kunigaikštiška gimine ir jo įsigalėjimo Lie-
tuvos soste aplinkybės aptariamose Rotundui priskiriamame kūrinyje „Lenko pasikal-
bėjimas su Lietuviu“ (*Rozmowa Polaka z Litwinem*, in: *ibidem*, p. 263–266). Plg. šio kūrinio
teiginį: *od tego Libona idzie Pan nasz iako Kroniki Źwiathczą nasze sthare po Rusku napisane*
(*ibidem*, p. 263).

⁵² ПСРЛ, t. 35, p. 128, 145, 173, 214 (*А с тыми шляхтами чотыри были рожай наувы-
шшые*).

⁵³ Maciej Strykowski, *O początkach, wywodach, dzielnościach, sprawach rycerskich i do-
mowych sławnego narodu litewskiego, żemojdzkiego i ruskiego, przedtym nigdy od żadnego ani
kuszone ani opisane, z natchnienia Bożego a uprzejmie pilnego doświadczenia*, oprac. Julia
Radziszewska, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy, 1978, p. 177 (pvz., prie
Ašmenos skyrimo Grumpiui epizodo nurodoma, kad *wszystka Źlachta, która tam [Ašme-
noje] z czasu dawnego /Mieszka, od Grumpia rodu ma wywód sławnego. / Acz tylko być Gasz-
totta s niego powiadają, / Lecz oszmiańskiej Źlachcie w tym mędrszy przodek dają*).

⁵⁴ Rimantas Jasas, „Bychovco kronika ir jos kilmė“, p. 26–38; Stanislovas Lazutka,
Edvardas Gudavičius, *Albertas Goštautas ir Lietuvos istoriografija* (nepublikuotas mašin-
raščio tekstas).

⁵⁵ Apie jo karjerą žr.: Maria Kuźmińska, „Olbracht Marcinowicz Gasztotd“, in: *Ate-
neum Wileńskie*, 1927, t. 4, p. 349–391.

⁵⁶ Николай А. Максмейко, *Сеймы Литовско-русского государства до Люблинской унии
1569 г.*, Харьков: Типография Адольфа Дарре, 1902, priedas, p. 62.

kitais metais – imperatoriaus Karolio V suteiktas Mūrinių Geranainių grafo titulas⁵⁷.

Apibendrinant istorinę romėniško metraščio pasakojimo funkciją, verta dar kartą pažymėti jo esminę charakteristiką: lietuvių kilmės iš romėnų teorija nėra praeities rekonstrukcija, o priešingai, jos konstravimas, perkeliant į praeitį visas tas vertybes ir santykius, kurie buvo svarbūs XVI a. pradžios Lietuvos didikams. Čia slypi ir šaltiniotybinė šių tekstų vertė – jie leidžia pamatyti į praeitį nukeltus didikų siekių horizontus, kurių dabarties atžvilgiu jie kai kada negalėjo išsakyti.

Įteikta 2004 m. gegužės 19 d.

Parengta 2004 m. liepos 31 d.

⁵⁷ Oskar Halecki, „Die Beziehungen der Habsburger zum litauischen Hochadel im Zeitalter der Jagelionen“, in: *Mitteilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung*, 1915, Bd. 36, p. 613–614.